

„JAKO STAROMILEC SE NA BALKÁNĚ NEJLÉPE CÍTÍM V MALÝCH ZAPADLÝCH OBCÍCH.“

Doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D., je historik a slavista, od roku 2004 působí v Semináři balkanistiky Ústavu slavistiky FF MU v Brně. Řadu let byl také novinářem, sedm let strávil na Filologické fakultě v Bělehradě jako lektor češtiny. Zabývá se dějinami balkánských národů, zejména pak v 19. a 20. století, o nichž publikoval celou řadu studií a článků. Výsledkem jeho dlouhodobého zájmu o kosovskou otázku je kniha *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století* (Brno 2011). Ve svých pracích se ale snaží také objasňovat historii kolonizačních procesů v jihovýchodní části habsburské monarchie v 18. a 19. století a z nich vyplývajících menšinových otázek. Pokud jde o Balkán, nevyhýbá se ani aktuální politické či jiné publicistice; své zkušenosti z kosovské krize v roce 1999 shrnul mj. v publikaci *Zápisky z doby bombardování* (Brno 1999). Nedílnou součástí jeho badatelských zájmů tvoří ale také regionální dějiny Moravy. Je autorem nebo spoluautorem třinácti monografií o dějinách obcí zejména na Brněnsku a Moravském Slovácku. K jeho koníčkům patří výzkum pasteveckého života v Karpatech a na Balkáně, zkoumání mizejícího světa rozptýleného horského osídlení a také historického vývoje agrární krajiny.

Kde se na Balkáně cítíte nejlépe a proč?

Z důvodů své profese se musím nejčastěji pohybovat zejména v balkánských městech, kde sídlí patričné akademické instituce. Přesto mi žádné z velkých univerzitních sídel na Balkáně k srdci nepřirostlo, snad s výjimkou Nového Sadu (a zejména jeho sremské části – Petrovaradinu) a Temešváru, v nichž zůstal, i přes nejruznější přestavby z dob komunistických i z dob divoké privatizace po pádu komunismu, zachován starý duch města i jeho, řekněme, multikulturality.

Jako staromilec se nejlépe cítím v malých zapadlých obcích či na horských pasteveckých katunech. Pravda, těch míst ubývá úměrně tomu, jak se balkánský venkov vytlidňuje. Pokusím se to dokumentovat příkladem: jedním z mých nejoblíbenějších míst na Balkáně byly vysokohorské katuny Carine černohorského kmene Kučů, rozkládající se ve výšce asi 1 800 m. n. m. v pohorí Komovi. Poprvé jsem je navštívil v roce 1986.

Sezónní pastevecká vesnice, skládající se z asi dvaceti kamenných staveb pokrytých štípaným dřevěným šindelem, obklopená košáry, v nichž přes noc pobýval dobytek, zejména ovce a sem tam nějaká ta kráva či jalovice, tehdy kypěla životem. Na katunech žilo několik rodin i s dětmi. Měl jsem štěstí, že mne na nocleh přijala rodina Popovićů, potomků slavného černohorského junáka 19. století Marka Miljanova Popoviće, pobratíma našeho spisovatele Josefa Holečka, a objasnila mi všechny taje svého polonomádského života. Každé jaro, na den svatého Jiří, vydávala se se svými stády a celým živobytím, převáženým na koních a mezcích, z vesnice Medun (v níž je také mauzoleum Marka Miljanova) na dvoudenní pochod k letním pastvinám, kde žili, podle počasí, jež ovlivňovalo množství píce na chudých vysokohorských pastvinách, nejčastěji do poloviny září. Součástí katunu byl také hřbitov, protože nebylo výjimkou, že nejstarší generace na katunech, kde prožila celý svůj život, také zemřela (a dříve nejen starší generace –

vzpomínky na oběti krevní msty či bojů s okolními, ať již katolickými albánskými, ať již pravoslavnými černohorskými kmeny, byly v té době ještě živé a při guslích mi je také můj hostitel Stanko Popović vyprávěl, či vlastně zpíval). Podruhé jsem byl na Carine v roce 1997. To jsem tam zastihl již pouze rodinu Stanka Popoviće. V roce 2008, při mém třetím putování přes Komy, již byla celá sezónní katunská vesnička v rozvalinách.

Míst jako Carine, na nichž mne přepadá smutek a nostalgie ze skutečnosti, že se vlastně stávám nedobrovolným svědkem zániku starého balkánského způsobu života, ale která právě proto patří k těm lokalitám, kde se cítím nejlépe, je celá řada – např. vesnice Topli Do ve Staré planině, obce na bulharsko-srbském pomezí v okolí města Trn... A nemusí to být jen horské oblasti, neboť k výše popsaným dějům dochází i v nížinách. I proto k místům, kde se cítím dobře, patří třeba obec Česko selo v srbské nížinné části Banátu (byť se v tomto případě geograficky nejedná již o Balkán v Cvjičově vymezení), kterou během kolonizace ve 30. letech 19. století založili čeští osadníci, jejichž potomci v této dřívě kvetoucí a dnes vymírající obci (s necelými 30 obyvateli) dodnes hospodaří.

Jaká kniha z jihovýchodní Evropy pro Vás byla v poslední době nejvíce inspirativní, v čem?

Byla to kniha, která sice není z jihovýchodní Evropy, ale popisuje skutečnosti z této části starého kontinentu a její autor se tam také narodil. Jedním dechem jsem před Vánoci přečetl vzpomínky mého učitele Ivana Dorovského nazvané *S domovem v srdci* (Masarykova univerzita: Brno 2014, ISBN 978-80-210-6867-4). Dorovský se narodil ve vesnici Čuka v řecké (egejské) Makedonii a k nám se dostal ve svých necelých čtrnácti letech spolu s tisíci dalších makedonských a řeckých dětí z této oblasti v roce 1948 v důsledku dějů řecké občanské války. Dlouho jsme Ivana Dorovského přemlouvali, aby se o své životní zážitky podělil, chtěl jsem, vzpomínám si, aby jeho životní osudy zpracovali studenti v rámci svých kvalifikačních prací. Nikdy k tomu nedošlo, protože Dorovský většinu takových návrhů odmítal. Již tehdy v něm ale evidentně klíčila myšlenka na to, že paměti jednou sepíše. A je to čtení skutečně neobyčejně poutavé. Především tam, kde píše o životě ve své rodné vesnici Čuka, která dnes již dávno neexistuje. Život v Čuce se v dobách jeho mládí vlastně ani

příliš nelišil od života v Makedonii osmanské říše. A to včetně vpádů okupačních italských vojsk a později řeckých vládních jednotek, srovnatelných s vpády komitšských čet z počátků 20. století. Autor měl v době svého nuceného odchodu z Čuky necelých čtrnáct let (ani to ostatně nevěděl přesně), mizivé základní vzdělání – jak sám přiznává, o slavných makedonských „krajanech“ Cyrilu a Metodějovi se poprvé dozvěděl až v českých školách –, svého otce do té doby nikdy neviděl, protože ten odešel za prací do Austrálie, odkud rodinu podporoval (poprvé se potkali, když bylo Ivanu Dorovskému téměř padesát let).

Nicméně, z pasáčka ovcí a pomocníka v rolnickém hospodářství (jímž by za jiných podmínek nejspíš – Bůh ví – zůstal) se v důsledku historických okolností stal Dorovský díky neobyčejné houževnatosti a píli univerzitním profesorem, skvělým literárním komparatistou, překladatelem do češtiny (!) a vůdčí osobností československé balkanistiky, akademikem Makedonské akademie věd a umění. I tak paradoxní mohou být důsledky balkánských konfliktů ve 20. století. I proto je kniha Ivana Dorovského nezbytným čtivem pro všechny, kdo se chtějí zabývat dějinami Balkánu ve 20. století.

Která osobnost podle Vás buduje pozitivní obraz jihovýchodní Evropy u nás a ve světě? Čím?

Popravdě, u nás takovou osobnost v poslední době nevidím. Pro ČR i svět jí ale bezesporu byl Jiří Dienstbier, jehož si proto velmi vážím. Přispěla k tomu zejména skutečnost, že se v letech 1998–2001 stal zvláštním zpravodajem Komise OSN pro lidská práva pro Bosnu a Hercegovinu, Chorvatsko a Svazovou republiku Jugoslávii. Byla to tehdy funkce více než nevděčná. A ten nevděk také Jiří Dienstbier na své kůži zakusil. Měl totiž ze svého působení v disentu jednu „špatnou“ vlastnost – snažit se vždy najít pravdu, být pokud možno co nejobektivnější a neuhnout před mocnými. Což, vzhledem k různosti zájmů světové politiky na Balkáně, nebylo jednoduché. Kritiku za své postoje sklízel jak doma – zapojoval se do ní i Václav Havel, tak i od vlivných velmocenských politiků a v neposlední řadě také od politiků v zemích, pro něž byl zpravodajem. Dodnes si vzpomínám na to, jak si od Bernarda Kouschnera, prvního kosovského protektora OSN, po kritice jeho nabubřelých slov o tom, že v provincii v roce 2000 „vládne demokratická vůle, touha po míru a tolerance“,

vysloužil Kouschnerovo nediplomatické „shaddap“. I před tím i potom byl Jiří Dienstbier tím, kdo vytvářel pozitivní obraz Balkánu v době, kdy hovořit o Balkánu pozitivně bylo nelehké. Je jen dobře, že se Jiří Dienstbier rozhodl toto bouřlivé období svého života přiblížit v knize, nazvané příznačně *Daň z krve* (Lidové noviny: Praha 2002, ISBN: 80-7106-585-4). Publikace je u nás již trochu pozapomenutá, a i proto si ji dovolím znovu připomenout. Není rozhodně lehké se jí prokousat. Již pro její styl: je vlastně kombinací deníkových zápisků s briskními politologickými analýzami a kronikářskými záznamy, které mohou bez diskuse sloužit jako prvořadý historický pramen. Ze stovek jmen, citací a záznamů skládá Dienstbier mozaiku událostí, které, v této komplexnosti a podobě ještě nebyly zachyceny ani prezentovány. Všichni, kdo se i budoucnou budou jakkoli zabývat obdobím balkánských dějin konce 20. století, proto nemohou Dienstbierovu knihu pro její výrazný dokumentární charakter pominout. Škoda, že jeho kniha nebyla přeložena do angličtiny či němčiny. Existuje pouze její překlad do srštiny (přeložil ji Aleksandar Ilić, bývalý velvyslanec Srbska a Černé Hory v letech 2001–2005 v ČR). V Bělehradě ostatně žila teta J. Dienstbiera, spisovatelka a překladatelka Jara Ribnikarová (1912–2007), dcera zakladatele jugoslávského vysokého hudebního školství Emila Hájka.

Skutečnost, že v ČR se o Balkánu mluví pouze tehdy, kdy v balkánských zemích dochází k nějakému krizovému vývoji, je bohužel dána i politikou sdělovacích prostředků. O pozitivní obraz Balkánu není zájem, a pokud ano, pak pouze okrajově. Znáám to ostatně i z vlastní zkušenosti. O mé reportáže např. z protimiloševičovských protestů v letech 1996–1997 či z roku 2000 a zejména pak z doby bombardování v roce 1999 byl enormní zájem a rozhlas, televize i noviny mne nechávaly na pokoji ani v neděli a ve svátek. Jakmile však krize v tehdejší Svazové republice Jugoslávii, kde jsem tehdy působil, pominula, a nabízel jsem „obrázky“ z běžného života, nikdo se ani nenamáhal odpovědět. Podobně i v současnosti si novináři vzpomenu na to, že by se k některým otázkám měli vyslovit ti, co o Balkáně něco vědí, jen v dobách voleb, demonstrací, zajímavých politických jednání. Necht' si ostatně laskavý čtenář sám vzpomene, kdy o Bulharsku, Černé Hoře nebo Řecku slyšel jiné informace, než o politických nebo ekonomických krizích... Proto vidím důležitou roli časopisu *Porta Balkanica* i v tom, že by měl být právě médiem objektivního a pozitivního obrazu Balkánu.

Co typicky balkánského Vám v Česku nejvíce chybí a proč?

Nic. Nehledám u nás nic balkánského. Zasteskne-li se mně po něčem „typicky balkánském“, prostě se seberu a na Balkán odjedu.

Kterou osobnost (i historickou) z Balkánu byste rád pozval na kávu nebo pivo a proč?

Měl jsem v životě štěstí, že jsem se s řadou v pravdě „historických“, nicméně recentních osobností mohl osobně setkat, udělat s nimi interview a kávu či víno (na pivo bych asi nikoho nezval) s nimi popít. O jugoslávských králich Alexandrovi a Petrovi II. jsem tak mohl mluvit s jejich synem (v prvním případě) a bratrem (v druhém případě), princem Tomislavem, několik zajímavých rozhovorů jsem vedl se Zoranem Djindjičem, pozdějším srbským premiérem, zavražděným v roce 2003, podobně i s předním srbským opozičním politikem a spisovatelem Vukem Draškovićem. Mohl jsem také mluvit a spolupracovat s řadou svých starších kolegů z Balkánu, historiků, literárních vědců, překladatelů... Nemám v současné době v tomto smyslu žádné neuskutečnitelné přání. Z těch historických osobností bych rád hovořil s vladkou Petrem Petrovičem Njegošem. Jeho osobnost mne fascinuje svou univerzálností: vysoký církevní hodnostář a zároveň světský panovník malého sice, ale hrdého národa, k tomu básník a filozof – svérázný sice, ale přece jenom filozof. Rád bych se ho zeptal především na to, jaké to bylo – být zároveň biskupem a kázat o odpuštění, nenásilí a křesťanské morálce, a zároveň být vojevůdcem bojovného lidu se zvláštním junáckým morálním kodexem. A těch osobností by samozřejmě bylo více – František Alexandr Zach, Vasil Levský (jehož bych se rád zeptal na to stejné co Njegoše, Levský byl, jak známo diákon).

Na čem právě teď pracujete, čemu se momentálně věnujete?

Již dlouhou dobu mám shromážděnu řadu jedinečných archivních dokumentů, které vrhají nové světlo na české kolonizační procesy v jihovýchodní části habsburské monarchie na počátku 19. století, na tehdejší Banátské vojenské hranici. Bohužel, nejrůznější aktuální projekty (OPVK, FIFA) mne odváděly od toho, abych materiály zpracoval a publikoval. Místo toho jsem v poslední době byl nucen vydat dvojice skript (*Balkán po roce 1944* a *Východní otázka. Od počátků do konce 60. let 19. století*) a řadu utilitárních studií k různým konferencím. Ne, že by mne ta práce nebavila, ale za svůj současný zásadní úkol považuji právě přípravu monografie o počátcích české kolonizace Banátu a edici zásadních pramenů k této problematice. Doufám, že se mi to v roce 2015 podaří. ■